

YENİÇAĞDA İTALYA'DA TÜRK-MÜSLÜMAN TUTSAKLAR*

SALVATORE BONO**

TÜRKÇEYE ÇEVİREN: MAHMUT H. ŞAKİROĞLU***

Muhtelif çağlarda ve ülkelerde, çok sayıdaki toplumlar tutsaklığı yani bir insanın diğer bir insan üzerinde hak iddia etme konusunu tanıdılar. Tutsakların varlığı eski çağlarda Yunan ile Roma'nın ekonomik ve sosyal tarihi içinde var olduğu çok iyi biliniyor. Bu dönemde büyük bir önem kazanan tutsak edinme, çok sonraları Amerika kıtasının önemli yerlerinde Avrupalı işgâl ve kolonileşme hareketinden sonra, daha geniş bir boyutta önem kazandı. Halbuki Avrupa'da Orta Çağ'da ve hattâ XVI'ncı yüzyıldan geçen yüzyıla dek süren Yeni Çağ döneminde bile tutsaklığın var oluşuna dair bilgimiz azdır. Tutsaklık, zaman geçtikçe değişik boyut ve şekil kazandı. Çeşitli ülkelere ve kültür çevrelerinden getirilen insanların aleyhine kullanılan bir davranıştı.

XVI'ncı yüzyıldan itibaren Akdeniz havzasında görülen tutsaklık faaliyeti, ise, Hıristiyan ve Müslüman dünyalar arasındaki sürekli düşmanlıktan kaynaklanmaktadır. Denizlerde ve karada cereyan eden harplerde ve ayrı-

* Makalenin de bir yerinde belirtildiği üzere, her iki sözcük uzun süre eş anlamda kullanılmıştır. Çeviri başlığında bir arada göstermeyi tercih ettim.

** Perugia Üniversitesi'nde, Afrika-Asya Devletlerinin Tarih ve Kurumları ordinaryüs profesörü olan müellif 1932 yılında Trablusgarb'da doğmuştu. 1953 yılından beri faal bir bilimsel çalışması vardır. Bilhassa Libya tarihi ve Akdeniz'deki müslüman tutsaklar üzerinde yoğun çalışmalarda bulunmaktadır. Büyük eserini henüz tamamlamadı ise de şu yayınladıkları her zaman için önemlidir: *I Corsari Barbareschi*, Torino 1964 [Berberi korsanları başlığı taşımakla beraber Türk donanmasının Akdeniz satvetini en iyi inceleyen bir eserdir]. "Schiavi musulmani sulle galere e nei bagni d'Italia dal secolo XVI al XIX secolo", *Le genti del Mediterraneo*, Napoli 1981, s. 837-875. "Magrebini convertiti al Cristianesimo (secc. XVI-XIX)", *Gli Interscambi culturali e socio-economici fra l'Africa settentrionale e l'Europa mediterranea*, Napoli 1986, s. 541-565. Tutsaklar hakkındaki eserlerinden başka tarihimizi yakından ilgilendiren iki kitabı: *Storiografia e fonti occidentali sulla Libia (1510-1911)*, Roma 1982 yaptığımız tanıtma: *Belleten* 47 (1983), s. 391-393. *Enver Pascià. Diario della Guerra Libica*, Bologna 1986, bkz. *Erdem* 111/8 (1987), s. 531 vd. Bono, uzun süren çalışmalarının bir özeti olan bu makaleyi, erdem için kaleme almıştır.

*** Doçent Dr., Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü öğretim üyesidir. Köşeli ayrıçları çeviren koymuştur.

ca korsanların durmak bilmeyen saldırıları sonunda, ister hıristiyan ister müslüman her iki taraftan da yakalananlar tutsak işlemi görüyorlardı.

Yeni Çağ döneminde tutsakların kullanılması Orta Çağ dönemine nazaran bir değişiklik geçirir. Bu devirde esirler artık sahiplerinin ev işlerinde kullanılmakta, tarım kesiminde ise artık bunlar hiç bulundurulmuyordu. Tutsakların büyük bir kısmı ise, zaman geçince de aşağı yukarı hepsi, harp filolarında bulunan Kadırgalarda kürekçi olarak tutuluyorlardı. Geçmişe göre de tutsakların geliş kaynağı da değişmektedir. Mağrib dediğimiz Cezayir, Tunus ve Trablus ocakları yanında Fas toprakları da Osmanlı İmparatorluğu'nun vassal devletleri haline gelmişlerdir. Bundan dolayı da İtalya'da bulunan müslüman tutsakların genellikle "Türkler" diye tanımlandıklarını görüyoruz. XV'inci yüzyılda İtalya'da bunların sayısı onbinlerle ölçülürken, bu sayı sürekli düştü ve XVIII'inci yüzyıla girdiğimiz sıralarda birkaç bine kadar inmişti. XIX'uncu yüzyıl başında ise daha azalıyorlardı.

Orta Çağlarda tutsaklar İtalya'ya olduğu kadar diğer Avrupa ülkelerine de, tüccarlar tarafından Şark (Levant) veya Kuzey Afrika topraklarından satın alınıp da ithali yapılan mal işlemi görürlerken, Yeni Çağda ise tutuklu olarak getiriliyorlardı. Mağrib diye adlandırdığımız yörelerin bir kısmı İspanya'nın eline geçmesinden sonra tutsakların sayısı çoğaldı ve bu ülke insanı olarak sayılanlar İtalya topraklarına getirildi. Meselâ 1510 yılında İspanyollar Trablusgarb'ı işgal ettikleri zaman onbin müslüman tutsak edilmişti. 1571 yılının Ekim ayında hıristiyan kuvvetler tarafından kazanılan meşhur Lepanto [İnebahtı] deniz muharebesinden sonra birkaç bin tutsak ele geçirildi ve bunlardan 1223 tanesini Venedik Cumhuriyeti alırken Papa da 558 tanesine sahip oldu.

Lepanto [İnebahtı] deniz savaşından sonra bütün Akdeniz tarihini etkisi altına alan korsan savaşları hıristiyanlar olduğu kadar müslümanlar için de tutsak sağlama kaynağı idi. Toscana Büyük Duca'sı tarafından 1562 yılında kurulan *I Cavalieri di Santo Stefano* [Aziz Stefano Şövalyeleri] Livorno kentini kendilerine üs edinmişler ve kendi kıyılarını korsan tehlikesinden koruma ve düşman gemileriyle guruplarını tutuklamaktan da öteye, müslüman ülkelerin kıyı kesimlerini yağmalamağa bile girişebiliyorlardı. Çatışmalar ve akınlar başarıyla sonuçlandıktan sonra da en önemli ganimet tutsaklar idi. Sayıca çok fazla olanlar arasında şunları anabilirim: Toskana'lı şövalyeler 1568 yılında iki Türk gemisini ele geçirdikleri zaman 220 kişiyi de tutsak ettiler ve ertesi yıl da gene aynısını başardılar. Şark

tarafında da 1602 yılında büyük bir darbe yaptılar: İskenderiye'de iki gemiden 423 tutsak topladılar. 1628 yılında Biserta'da iki gemiye el koydukları zaman 306 tutsak ele geçirdiler. İtalyan devletlerinin gemileri çok kez birbiriyle ve aynı zamanda Malta Şövalyelerine ait gemilerle anlaşılırdı. Özel armatör gemileri ve gemi kaptanları da korsanlık yaparlar ve yakaladıkları müslümanları İtalyan kentlerine tutsak olarak sevkederlerdi.

Deniz savaşlarında meydana gelebilecek bir şansa göre, İtalyan devletlerinden birisinde bol sayıda müslüman tutsak ele gelebilir, bu da deniz kuvvetlerinin gereksinmesinden fazla da olabilirdi. Malta Şövalyeleri ile San Stefano Şövalyeleri de yalnız satıcı olmakla beraber onlar da bazan korsanlık yaptıkları gibi başka tutsaklara da sahip olabilirdiler. 1642 yılında Sicilya'nın kral naibi yayınladığı bir emirnâmede bütün tutsak sahiplerinin ellerindeki insan sayısını ilgililere haber vermesini istemişti. Zira "kısa bir süre önce yitirdiği gemilerdeki kürekçiler elden gidince yeni gemilerde kürekçi gereksinmesi doğmuştu". Onun için ilgililer alma isteğindeydiler. Livorno, Genova, Napoli, Cagliari gibi pazarlarda bir müslüman tutsağın değeri yüz scudo kadardı. Eğer Şark tarafındaki bir limanda doğrudan alınma sırasında ise, o zaman tutsağın değeri yüz scudo'ya inebilirdi. XVII'inci yüzyılın son yıllarında Fransa kralı XIV'üncü Lui, deniz kuvvetlerini güçlendirmeğe karar verdiği zaman, Fransa filosu gemilerinde kürekçi bulmak için büyük bir gereksinme duydu. Bunu sağlamak için Livorno ve Genova'da bulunan konsolosları aracılığı ile müslüman tutsak toplattı. 1685 ile 1687 yılları arasında 56 tutsak (yaş ortalaması 28) satın alınırken, 1689 yılı Eylül ayı ile 1693 yılı Ocak ayları arasında 534 tutsak alındı. Bunlar arasında da yüz kadarı yirmi yaşın altındaydılar (gene bunlardan kırk kadar çocuğun 12 ile 15 yaşları arasında oldukları görülüyor). En yaşlılar da 40 ile 45 yaşları arasındaydılar. Korsan savaşları sırasında tutuklanan erkekler genellikle gemilerde kürek çekmeğe görevlendirildi. Bir kısmı ile bütün kadınlar ve çocuklar ise ileri gelen kamunun veya zengin özel kişilerin malı olurlar, ev veya kent işlerinde kullanılırlardı. Bunların durumu gemilerde kürek çekenlere nisbetle daha iyi olmakla beraber, patronlarının rütbe farkı ile zenginliği kadar, verildikleri işlerin özelliğine göre de hassas bir değişiklik gösterebilirdi.

Müslümanlar hükümdar saraylarında ve zenginlerin süslü evlerinde hizmetçi veya refakatçi veyahut da süs ve merak bireyi olarak işe yararlar. Prensesler ve kibar hanımlar çocuk tutsakların varlığı ile eğlenirler, küçük yaşta çocuklar da adetâ canlı bir oyuncak muamelesi görürlerdi. Özel evlerde de değişik işler görürlerdi. En ağır işden en basitine kadar

olanlar yanında sorumluluk taşıyan veya güvenilecek işler bile verilirdi. XVI'ncı yüzyılda Messina'lı bir tüccar, bir tutsağını, güvenilir bir muhاسبi olarak yetiştirmeyi bile düşündü. Patronların çoğu kez kadın tutsaklarla cinsel ilişkilerde bulduklarını ve onları cariye saydıklarını görüyoruz. Bu ilişkilerden de yasadışı doğumlar meydana gelirdi. Livorno'lu bir korsan kaptan olan Francesco Barbieri, 1603 yılında öldüğü zaman "bir kadın tutsağından doğan" çocuğuna yüklü bir miras bırakmış, başka bir cariyeden olma diğer kızına da çeyiz olarak bin scudo bağlamıştı. 1537 tarihli Lucca şehri yasaları, bir kadın tutsağın patronu şerefini zedeleyen kişinin, alış fiyatından iki kat verilerek yeniden satılmasını önerdiğini yazmıştı.

XVI'ncı yüzyıl başında Akdeniz havzasında Hıristiyan âlemi ile İslâm âlemi arasında çatışma şiddetlenince tutsak sayısı da arttı. Aynı yüzyılın sonlarında ise durum tersine döndü, İtalya'da XVII'nci yüzyılın ortasında müslüman tutsak sayısı yarıya indi. XVIII'nci yüzyılda ise tutsak yalnız gemi kürekçisi olarak kaldı ki, sayıları da ikibini geçmez. XIX'uncu yüzyılda da bilhassa Napolyon döneminde sayıları azalıp hatta ortadan kalktılar. XVI'nci yüzyılda, Sicilya adası İtalya'da çok sayıda tutsak bulduran bir bölge idi. 1450 ile 1550 yılları arasında "zenci dönemi" yaşandı. Afrika kıtasından getirilen zenciler tarım kesiminde çalıştırıldılar. Buradan bir süre sonra da benzeri Amerika topraklarında görüldü. Bazı araştırmacılar XVI'nci yüzyılda Sicilya adasının nüfusunu inceledikleri zaman 1.200.000 olduğunu ve bunun da aşağı yukarı %4 oranı kadar da yani 50.000 tutsak bulunduğunu ve başka araştırmacılar da bu sayının XVI'nci yüzyıl ortasında 12.500 yani yüzde bir olduğunu söylerler. Tutsaklar büyük liman kentlerinde yoğunlaşmışlardı. Fakat gene de iç taraflarda da, hatta küçük yerleşim birimlerinde de bulunurlardı.

İtalya'nın diğer bölgelerinde müslüman varlığı ve sayısı hakkında kısa bilgiler çoğu farazi değerlendirmelerdir. XVII'nci yüzyılın başlarında Napoli kentinde "kentlilerin hizmetinde yirmibinden fazla müslüman" bulunuyordu. Puglia ve Calabria yörelerindeki (Lecce, Bari, Bitonto, Francavilla Fontana, Palmi v.s) çok sayıdaki kentlerde tutsakların bulunduğu belgelenmiştir. XVI'nci yüzyıl boyunca, Papa'lar yönetimi altındaki Roma kentinde tutsaklık ihmâl edilmeyecek sosyal bir gerçeklik idi. Onun için de papalar yerinde önlemler aldılar. Lepanto [İnebahtı] deniz savaşından sonra kente yüzlerce tutuklu müslüman getirildi. Bu muharebede Papa'lık donanmasının komutanı olan Marcantonio Colonna'nın zafer alayında ikiyüz tane tutsak, "sarı ve kırmızı elbiseler giydirilmiş ve ikişer kişi bağla-

narak" yürütülmüştü. İtalya'daki Genova, Venedik, Livorno gibi büyük liman kentlerinde ve Floransa, Milano, Ferrara gibi şatafatlı sarayların bulunduğu yerlerde tutsakların varlığı hakkında değişik tipte bilgilerimiz bulunmakla beraber istatistik bilgiler yoktur. Müslümanların büyük bir çoğunluğu Napoli, Civitavecchia, Livorno, Cenova gibi kadirge tipi gemilerinin yoğun olduğu limanlarda bulunurlardı. XVI'ncı ile XVIII'inci yüzyıllarda Akdeniz'de müstesna bir savaş gemisi olan kadirgalarda 150 ile 240 arasında değişen kürekçi bulunur fakat bu sayı tekniğin rağbetine göre bazan 300 hatta daha da fazla olabilirdi. Tayfaları da meydana getirenler tutsaklar, forsalar (sürelî veya süresiz, çeşitli cinayetlerden tutuklu) ve gönüllülerden meydana gelirdi. Bu sonuncular hür insanlar olup, genelde kumardan doğan borçlarını ödeyebilmek veya iş bulamayınca kısa bir dönem maişet çıkarabilmek için kürek çekmeğe razı olurlardı. Güvenlik önlemi olarak da (başkaldırma veya ayaklanma tehlikesine karşı) tutsaklar belirli bir oranın üstünde bulunmazlardı. Lepanto [İnebahtı] deniz savaşından kısa bir süre önce Napoli kral nâibliği ve Sicilya filosu kalyonlarında sırasıyla 207 ve 395 müslüman tutsak bulunuyordu ki, tüm kürekçiler içindeki oranları yüzde 10 ile 12 idi. İnebahtı savaşından bir süre sonra oran yüzde kırka kadar çıktı. Değişiklikler büyük ölçüde 1576 yılı Haziran ayında 22 aded Sicilya kadirgasında görüldü ki 1428 aded tutsağa karşılık 1046 tane forsa bulunuyordu. 1635 tarihinde altı aded Cenova kadirgasında görülen 933 forsa ve tutsak arasında 302 müslüman adını listelerde görüyoruz. Buna benzer bir oranı da ertesi yüzyılda Papa'lık kadirgalarında görmekteyiz ki oran yüzde 25 ile 30 arasında değişmektedir, hatta bu oran XVIII'inci yüzyılda azalır.

Müslümanların yaşam koşullarını ve özelliklerini, ev yaşamında ve kentlerde yaşayanlara nisbetle, kadirge filolarındaki daha iyi öğrenmekteyiz. Kalyonlara konulanların isimleri ile beraber yaşları, geldikleri yerleri belirten listeler hazırlandığı için biliyoruz. XVI'ncı yüzyılda Anadolu, İstanbul, Balkanlar, Yunanistan ve Ege Denizi'nden getirilen gerçek Türklerin sayısı, Afrika'nın kuzey kesimlerinden getirilenlere nisbetle (üçte iki diyebiliriz) bir üstünlük vardı.

Kadirgaların bordosunda bulunan tayfaların sert yaşamlarına dair değişik bilgilerimiz vardır. Çağın bir İspanyol belgesinin başlığı *vida infernal* [Cehennem yaşamı] demektir. Yüzlerce insanın küçücük bir yerde doldurulduğunu düşününüz. Burada "sinekler gündüz, tahtakuruları da gece egemenliğini sürdürürken, bitlerle pireler gece ve gündüz sürdürüyorlar"

ve insanın organlarının yaydığı kokular yoğunlaşırken, kirli elbiseler, pislik izleri yayılırken, götürülen sağlık hizmetleri de çok ilkel düzeyde kalıyordu.

Hükümet emrinde olan müslümanların bir kısmı da toprakda çalışmakla görevlendirilmişti. Seçilmiş olanlar gemilerdeki kötü koşullardan kurtuldukları için şanslı sayılmakla beraber, kamu hizmetlerinde hiç de kolay olmayan koşullar altında çalışırlardı. Örneğin, 1536 yılında Palermo şehrinde görevli müslümanlar “şehir içinde kamunun zararına olan bazı çukurları doldurmakla” görevlendirilmişlerdi. Bu sıralarda da Roma’da, Vatikan surları ile Sant’Angelo köprüsünde çalışmaktaydılar. Livorno’da ise, Granduca’lardan Cosimo ile Ferdinando’nun emrettiği deniz inşaatı ve kent düzenlemelerinde çalışıyorlardı. Aynı durum Napoli Krallığında da görüldü ve Caserta’daki kraliyet sarayının inşaatında el hizmetlerinde çalışmalarının büyük bir yararı görüldü 1753 ile aynı yüzyılın sonuna kadar 350 ile 400 arasında değişen sayıda tutsak çalıştırıldı.

Bir tutsağa ayrılan günlük gıda miktarı da bir kilo kadar peksimet ve katık olarak da pirinç, bakla veya başka bir sebze çorbası verilirdi. Yıl içinde ise Noel, Paskalya ve Karnaval’ın son gününde müslümanlara bir porsiyon et ile islâm dini alkol kullanmayı yasaklamasına karşın gene de bir buçuk litre şarap verilirdi. Fevkalâdeden bir başarı gösteren kürekçiler, bir düşman gemisini başarıyla kovalamak veya güçlü birinden kaçabilmek gibi hüner sahibi olurlarsa ek bir erzak ve ve şarap verilirdi. Yöneticiler kadırgalarda bulunanlara yılda bir kez giyim eşyası da verirdi. Bunlar da, bir cübbe, iki gömlek, iki pantolon, iki don, iki de çoraptı, ayrıca iki yılda bir de palto verilirdi.

Gemi bordosunda geçen yaşam koşulları çok çetin olduğu için, bir gemici için kısa bir süre için de olsa karaya çıkmak ve hatta kalmak bir ümit beklentisiydi. Livorno kentini kendilerine üs edinen Toskana kalyonlarının tayfaları, 1605 yılında bazı geceler ve hatta günler “bagni” [zindan] denilen yerlerde kalma olanağına sahiptiler. Cenova ve Civitavecchia’da olduğu kadar Livorno’da da bir kısım tutsaklar belirli bir vergi ödeme karşılığında kalyonlardan uzak kalıp, sıkıntı ve zoluk çekmektense başka iş yaparlardı. Tersanede kendilerine mahsus bir yer ayırırlar, kent içinde de belirli bir özgürlük içinde dolaşabilirlerdi. Dükkan açıp burada kahve, şarap, tütün satışını ve sürümünü yapıp, et ve peynir satan yer de açarlar, berberlik gibi el sanatı isteyen işler de yaparlar, “su taşıma, hamallık yapma işlerini de yerine getirirlerdi”. Tutsakların el sanatı ve ticaret faaliyetle-

ri, kentlerde bulunan yatırımcı ve tüccarların bazan hileye de kaçan rekabetine neden olurdu. Papa XIII'üncü Benedetto, 1728 yılında yayınladığı bir emirde Civitavecchia meydanının müslümanlarca yaptırılan baraka ve banklardan temizlenmesi istedi ise de, yasak çok kısa sürdü ve ticaret yeniden devam ettirildi. Müslümanların kent içinde dolaşmalarının belirli bir istismar ve protestoya yol açtığını düşünebiliriz. 1668 yılı Nisan ayında Cenova'da yayınlanan bir tebliğde "hiç bir tutsağın ne tersanede ne de kent içinde vergiye tabi bir malı getirip de satması yasaklandı". 1772 yılında da "kalyonlardaki tutsakların kenar mahallelere gitmesi yasaklandı".

Sorumlular, tutsakların sağlığı ile ilgilenmeğe zorunlu idiler. Belirli bir sağlık garantisi vardı. Kalyonlarda muhakak bir tabib ve bir de hastabakıcı bulunurdu. Tabib gerek görürse bir tutsağı hastahaneye kaldırtabilirdi. 1687 yarihinde itibaren, Civitavecchia'da liman bölgesi dışında forsalar ve tutsaklar için bir hastahane vardı. Toscana Grandacası III'üncü Cosimo, Livorno kentinde bulunan "bagno" [zindan] mahallesinde, Türkler için hıristiyan hastahanesinin bitişiğinde, aynı büyüklükte olmayan bir başkasını yaptırmıştı.

Diğer taraftan bir kalyon bordosunda geçen zaman bilhassa gemi seyir halinde iken, yaşamın çok sert geçmesi yüzünden, büyük İtalyan kentlerindeki müslümanların durumu, nazariyatta her türlü hakdan yoksun bir köle görünümünde ise de, gene de katlanılabiliyordu. Çünkü belirli bir vergi ödeme karşılığında bazı kolaylık ve yetkiler alırdı ki bu da yönetime bazı çıkarlar sağlardı. Belirli bir vergi ödeme veya çalışmasına karşı mükâfat olarak bir müslümana iş olanağı sağlanması, onu daha üretici ve para kazanır hale getirirdi. Bu imtiyazlı durum, özel köle sahipleri için de aynıydı.

Beri yandan da temel bir neden İtalya'daki devletlerin yöneticilerini, müslümanların yaşam durumlarını iyileştirmek için önlem almağa yöneltirdi. Müslüman yöneticiler varılan, resmi olmayan gizli, anlaşmaya göre, çoğunluğu italyan olan, Mağrib ve hatta Akdeniz'deki Türk limanlarındaki tutsakların da iyi bir durumda tutulması sağlanıyordu. Bunların sayısı da, İtalya'da bulunan müslüman tutsakların sayısından az değildi. Mağrib'li tutsaklar kendi yöneticilerini içinde buldukları kötü durum için protesto etme cesaretini bulabilirdi. Bahane olarak da diğer Kuzey Afrika kentlerinde bulunan hristiyan tutsaklara karşı olan uygulamayı tehdit aracı kullanırlardı. Afrika'da bulunmalarına izin verilen hıristiyan katolik mezhebine bağlı misyonerler (onların varlıkları hristiyanların dinsel gerek-

sinmeleri için katlanılır sayılıyordu), her iki taraf arasında belirli koruyuculuğu sağlamakta idi. Örneğin, 1660 yılında Papa'lık makamında bulunan VII'inci Alessandro, Trablus kentinde hıristiyan tutsaklara karşı girişilen bir hareketi duyduğu zaman "Civitavecchia'da bulunan temsilci ve yöneticilere hemen bir mektup yazdı ve oradaki müslüman tutsaklara karşı bir rahatsız edici durum yaratmamalarını istedi".

İtalya'da tutuklu bulunan müslümanların şikâyetleri Mağrib taraflarına ulaştığı zaman, yerel yöneticiler mükabelei bimisli durdurmak veya tehditleri engellemek için, tutsakların kendilerinden mektuplar getirtiyorlar veya alternatif olarak da, yabancı devlerlerin konsoloslarına başvurup belge sağlıyorlardı. Örneğin 1721 yılında Civitavecchia'da bulunan Fransa ve Alman İmparatoru konsolosları, Roma kentinin bu limanında tutsakların doğal haklarına sahip olduklarına garanti verdiler.

İlk sağlanan garanti, müslüman dininin vecibelerini yerine getirmek idi ki, kadırgalarda bulunanlara izin verilirdi. Livorno kentinde bulunanlar 1680 yılında şöyle bir belge vermişlerdi: "Bagno denilen yerde kendimize ayrılmış dört tapınma yeri var. Gerektiği zaman ibadetimizi yapıyoruz". Müslümanlar kendileri için, 'coggia' veya 'papasso' denilen bir başkan seçme hakkına sahiptiler. Dinsel törenleri yönetmekle görevli olan bu kişiler, yerel yöneticilere karşı müslüman cemaatin hakkını da korurlardı. Müslümanların hıristiyan dinine geçmeleri için İtalyan yöneticilerin bir baskısı, maddi açıdan, görülmez ve hiç bir de zorlama da yoktu. Belirli bir ölçüde durumu düzeltirip bazılarının din değiştirmeleri sağlardı. Bu da köle için pek fazla olmamakla beraber, özgürlüğünü elde etmek için bir sürat sağlardı. Evlerde bulunan tutsakların sahipleri ise din değiştirme konusunda vaadler yanında az veya çok bir baskı uygularlardı. Böylece Tanrı indinde bir hak sağladıklarına ve bir tutsak da olsa bir kişiyi hristiyan dinine kazandırmakla ahlak düzeyini yükselttiklerine inanırlardı.

Müslümanlar kendilerine uygulanan yumuşaklık ve insancıl tutumlara rağmen, uşak durumunda bulunmaktan dertli idiler. Vatanlarından ve kültürlerinden uzak kalmaları, ülkesinden ve yakınlarından zorla uzaklaştırılanlar hep dertli idiler. Hepsinde bir gün özgür olma duygusu hep canlı idi. Özel kişilerin tutsakları patronlarının cömert bir anında azat olabiliyorlardı. Dinsel bir duygu sırasında sadakat ve dürüstlüğü mükâfatlandırmak isteyebilirdi. Patronlar bu tarz özgürlükleri genellikle vasiyet hazırladıkları sırada verirdiler. Bir noter çağıran patron, aşağı yukarı beş veya altı yıl iyi bir sadakatla hizmet etmiş köleyi bağışlayabileceğini garanti ederdi.

Belirli bir para ödedikten sonra özgürlüğe kavuşmak en kısa yoldu. Tutsakların yardımına akraba ve arkadaşları koşarlardı. Aracı olarak da Avrupalı tüccarları, müslüman kentlerinde bulunan yabancı devletlerin konsolosları ile katolik misyonerleriyle görüşürlerdi. Sık görülen, tutsağın bir kenara koyduğu parayı sahibine ödemesiydi. Önceden de söylediğim gibi belirli bir çalışma izni alıp para kazandıkları armağanları bir kenara koydukları zaman böyle bir birikimleri olurdu. Kadırgalarda bulunan tutsaklar için ise, para karşılığında bile özgürlüğü sağlamak güçtü. Güvenilir davranış gösterme ve para vermeden başka bir yıl da beklemeleri gerekirdi. Bağışlama 'lütü' ancak yaşlılara, hastalara veya artık gemilerle karada hiç birşekilde yararlı olamayacaklara verilirdi. Yararsızlık durumu da ancak doktor raporundan sonra uygulanırdı. Bunlar bile karşılığında bir para ödeme zorundaydılar. Bu miktar birkaç scudo'dan yüzlercesine kadar, müslümanın yaş, beceri ve sair özelliklerine göre değişebilirdi.

İtalyan devletlerinden bazıları, müslüman bir yönetici ile karşılıklı bir iyi ilişki içine girdiği veya hediye vermeğe kalkıştığında, tutsaklıktan kurtardığı birkaç yurttaşını yollaması gelenektendi. 1622 yılında devrin Toskana Gran Duca'sı, Cezayir Dayı'sı Yusuf'a hediye olarak oniki kişi yollamıştı. Hıristiyan tutsaklar ile değiştirilme yolu ile çok sayıda müslüman özgürlüğünü elde ederdi. Değişimler de, özel olarak yani akraba ve arkadaşlarının aracılıkla yaptıkları girişimler sonucu veya resmi daireler veya kişiler aracılığı ile olurdu. Değişmenin her zaman aynı olduğu söylenemez. Örneğin 1644 yılında Napoli kadırgalarında bulunan Hacı Mahmut adında bir tutsak Tunus'da tutuklu bulunan beş aded Sperlonga'lı ile değiştirilmişti. 1755 yılında bir papalık fırkateyni olan "San Paolo" tarafından çoğunluğu Şark taraflarından kaçırılan yüzlerce Türk ise, "derece, durum ve sayı bakımından eş hıristiyan ile" değiştirilmişti. Tutsaklığın artık ortadan kalkacağı dönemlere yakın bir zamanda, yani 1806 yılında, Palermo'da XVI'ncı yüzyıldan beri kâfirlerin elinde bulunan Sicilyalıları kurtarmağa çalışan Santa Maria La Nova adlı bir tarikat, Borbon kralı Ferdinando'ya yaptığı başvurular sonunda 68 Tunus'lu tutsağa karşı 33 Sicilya'lı kurtarmıştı. Kalyonlarda bulunan müslümanlarla evlerde çalışan köleler arasında özgürlüğü daha tehlikeli ve zor koşulu gerçekleştirmek isteyenler de bulunurdu: firar etmekle. Eğer yakalanırlar ise, ki genelde ele geçerlerdi, sahiplerine geri verilir ve eğer kamu hizmetinde çalışanlardan olursa çok ağır bir cezaya çarptırılırdı. Gene de girişenlerin sayısı çoktu ki bu da denizcilerin para kazanma isteğinden kaynaklanırdı. 1580 yılında Napoli kral nâibi, müslümanların kaçısına yardım edeceklere ölüm cezası

verilmesiyle tehdit etmiş, sandal sahiplerine de verdiği emirde kaçış girişimlerine engel olmak için gece ve gündüz sandallarını çok dikkatli saklamalarını istemişti.

Kaçan tutsaklar tek başlarına ve küçük guruplar halinde eylemlerini gerçekleştirirlerdi. Kurnaz veya gizlice bir plan hazırlar ve kaçışı sağlarlardı. Bazı durumlarda da tayfalar arasında bulunan müslümanlar gerçek bir ayaklanma gerçekleştirirler, binişi kontrol altına alıp kaçabilirlerdi. 1755 yılı Ağustos ayında Trapani kentinde, Napoli donanmasına mensup iki geminin müslümanları bütün subay ve personeli etkisiz hale getirdikten sonra gemileri ele geçirdiler ve rahatça Cezayir'e gittiler.

Müslüman tutsakların İtalyan ve diğer Avrupa devletlerinden XIX'uncu yüzyıldaki varlıkları şimdiye dek çok az biliniyordu. Akdeniz'deki korsan savaşlarının çok girift bir gerçeği olan görüntü ve bağlantıların bir uzantısıdır. Müslümanların tutsaklığı, hakkında daha fazla bilgi sahibi bulunduğumuz İslâm topraklarındaki hıristiyanların durumuna kıyas gösterir. Böylece müslümanlara, Akdeniz havzasında bir toplumsal gerçeği, sürekli bir ceza gösterme durumunda olma ithamı yönelmiştir.